

MATSALU
LAIUD,
LUHAD
JA LINNUD

Edevari
19.8.62

EESTI NSV MINISTRITE NÕUKOGU
METSAMAJANDUSE JA LOODUSKAITSE PEAVALITSUS

MATSALU LAIUD,
LUHAD JA LINNUD

Km

012

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS · TALLINN 1962

57
M24

Kaane kujundanud V. Tõnisson.

Kmr

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

570

МАТСАЛУСКИЕ ОСТРОВКИ, ПОЙМЫ И ПТИЦЫ
На эстонском языке
Обложка В. Тыниссон
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja E. Laanep. Kunstiline toimetaja H. Keigo.
Tehniline toimetaja A. Tõnisson. Korrektorid E. Multer ja
M. Sepp.

Ladumisele antud 4. V 1962. Trükkimisele antud 16. VI 1962.
Paber 70×90, 1/32. Trükipoognaid 1,25. Tingpoognaid 1,46.
Arvutuspoognaid 1,58. Trükiarv 20 000. MB-00387. Tellimise
nr. 3108. Trükkikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk t. 2.

Hind 5 kop.

Eesti NSV läänerannikul lõikub sügavale mandrisse Matsalu laht, kuhu saadab oma veed Kasari jõgi, kogudes neid rohkete harude kaudu juba Rapla rajooni soodest.

Aastatuhandeid tagasi ulatus meri mööda Kasari jõe lammorgu Vigalani ja kaugemalegi. Nüüdisajal aga laiuvad siin endiste lahesoppide asemel sood ja heinamaad, mis on sajandite kestel vallutanud lahelt mitmeid ruutkilomeetreid.

Maapinna pidev tõus ja jõgede kantud setted muudavad Matsalu lahe järjest madalamaks. Ent kunagi oli siin, arvatavasti Kemo ja Kolmenasva ümbruses, muistsete eestlaste suuremaid sadamaid.

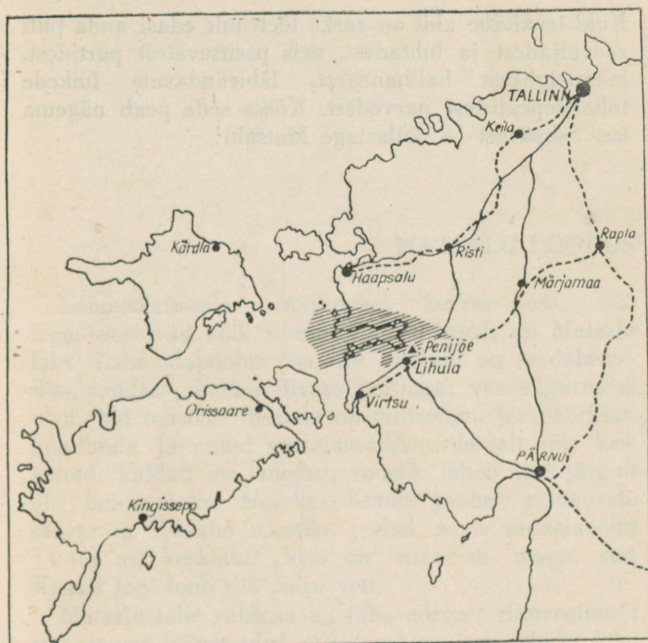
Hoolimata inimese üha intensiivistuvast tegevusest on Matsalus säilinud kõige ürgsemad ja vähemkülastatavamad maastikud Baltimaadel. Siinsed veteväljad, pilliroopadrikud, luhahainamaad ja laiud loovad eriti sobivad elutingimused arvukale ja omapärasele linnustikule. Ka leiavad siin soodsaid elupaiku ja sigimisvõimalusi mitmedki imetajad-ulukid.

Matsalu on olnud alates 1870. aastast nimekate ornitoloogide (linnuteadlaste) huviobjekt. Tänapäevani on siin toimunud peaaegu katkematu ulatuslik uurimistöö. Tänu sellele on meil enam-vähem pidevad andmed 90 aasta vältel Matsalu linnustikus toimunud muutuste kohta.

Kodanlikul ajal peeti Matsalus intensiivset linnujahti ning hävitati sel viisil igal aastal tuhandeid parte ja paarsada luike. 1936. aastal tegid Eesti eesrindlikud ornitoloogid ettepaneku võtta Matsalu lahe kaguosa kui kõige linnurikkam ala kaitse alla, kuid see kavatsus äpardus, eriti omaaegse «härrasjahimeeste» koondise – Tallinna Jahimeeste Seltsi ägeda vastuseisu tõttu. Alles nõukogude korra ajal (1947. aastal) kuulutati Matsalu jahikeelupiirkonnaks. 1954. aastal asutati siin ornitoloogia- ning jahiteaduslik õppe- ja katsemajand. 1957. aastal kuulutati Matsalu riiklikuks looduskaitsealaks. Kaitse eesmärgiks on siinse rikkaliku loomastiku, eriti linnustiku, taimestiku ja iseloomulike rannamaastike säilitamine. See ei toimu ainuüksi teadusliku töö huvides. Tehtud vaatlustest ja kogutud materjalidest tulenevad üldistused ning praktilised järeldused, mis on edukalt rakendatavad jahilindude ja teiste ulukite elutingimuste parandamisel (pesavarjendite ja tehispesade valmistamine, lisa sööda andmine talvel, kahjulike röövloomade hävitamine). Tehakse ettevalmistusi ka uute liikide sissetoomiseks ja aklimatiseerimiseks (kobras, kühmnokk-luik, faasan jt.).

Kaitseala töötajate ülesannete edukas täitmine eeldab muidugi vastava kaitsereežiimi tagamist ja kehtestatud eeskirjade järgimist. Juriidiliseks aluseks sellele on Eesti NSV Ministrite Nõukogu vastav määrus.

Kuid Matsalu kaitseala töötajate ülesanded ei piirdu ainult teadusliku uurimistööga ega praktiliste jahimajanduslike küsimuste selgitamisega. Siia asutatakse looduskaitse propaganda suuremaid keskusi Eesti NSV-s. Kaitseala hiljuti valminud keskusehoone ruumid võimaldavad luua ka muuseumi, mille eksponaadid täiendavad muljeid, mida Matsalu külastajad saavad ekskursioonil lähel ja Kasari jõekanalitel ning kalda-tihnikutes ja jõelihal.

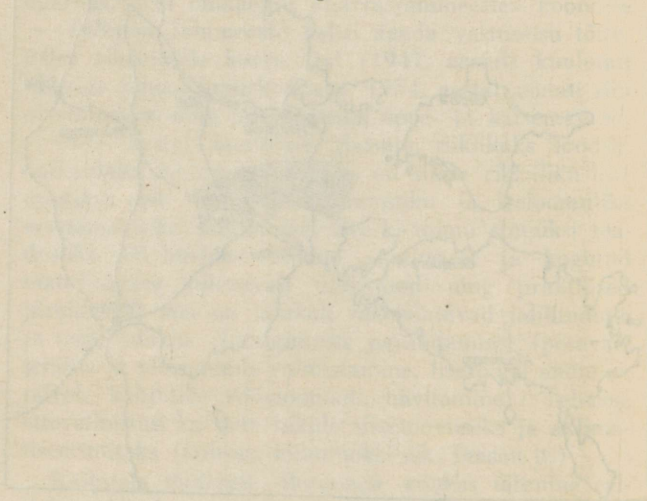

Matsalu Riikliku Looduskaitseala asendi skeem.

Matsalu on ühtlasi baas, kus teevad uurimistööd Eesti NSV Teaduste Akadeemia ja Tartu Riikliku Ülikooli teaduslikud töötajad ning aspirandid, samuti on siin praktilal meie vabariigi kõrgemate õppeasutuste üliõpilasi.

Kõigest sellest jutustavad käesolevas brošüüris Matsalu Riikliku Looduskaitseala noored teadusemehed.

Kuid trükitähe abil on raske tõetruult edasi anda pilti rooväljadest ja luhtadest, neis pesitsevatest partidest, inimpelglikest hallhanedest, läbirändavate luikede tuhandepealistest parvedest. Kõike seda peab nägema ise. Seepärast — külastage Matsalu!

MATSALU LOODUS

Looduskaitseala «selgroog», keskne osa, millega seostuvad kõik siinsed eluavaldused, on Matsalu laht. Lahe idapoolne osa, nn. siselaht on madalaveeline, mudase, kohati liivase põhjaga; vee sügavus ei ületa üht meetrit. Siselaht on pilliroogu, järvekõrkjat, hundinuia ja muud veetaimestikku tihedalt täis kasvanud, kaldad on laugjad, roostik läheb järk-järgult üle heinamaaks. Haeska—Kemo joonel paiknevate saarte ja siselahe roostike vahel asub madalavõitu (1—3 m) kesklaht. Vesi on enamasti mage, sest Kasari jõgi toob siia palju vett.

Matsalu lahe välisosa on juba nõrgalt riimveeline*; siit ajavad läänetuuled mõnikord soolast vett ka lahe keskosa poole. Lahe suudmeosa elab ühtses rütmis Väinamerega — edela- või läänetormidega tungivad siitkaudu lahte veemassid. Siis tekivad suured uputused, laiad üleujutused roostikes ning Kasari luhtadel; need veetõusud on nuhtluseks niihästi pesitsevatele lindudele kui ka heinalistele. Välislahe kaldad on siselahe omadest järsemad, palistatud suurte, jää poolt merest väljasurutud kivirahnudega. Madalatel rannikualadel leidub laialdasi rannakarjamaid.

Matsalu lahe ümbrusele on iseloomulik looduslike

* Riimvesi — soolase merevee ja magevee segu.

elupaikade nihkumine lääne suunas. Kus mõnekümne aasta eest oli roostik, niidetakse nüüd heina, hõreda roostikuga aladele on tekkinud tihedad pilliroopadrikud. Igal aastal saadab roostik kesklahe vabavette üha uusi «maakuulajaid» — kõrkjatukki, mis laienevad, hiljem kokku kasvavad ja mille lõpuks neelab edasitungiv pilliroog. Sajandi vahetusel olid Haeska rahud lahe keskosas hoopis «merelisemad», nüüd on nad mandriga kokku kasvamas. Looduse läändeniikumise põhjuseks on maapinna pidev tõus (3—4 mm aastas), samuti lahe siseosa täitumine kõdunevate taimejäänustega ja Kasari jõe vetest kaasatoodud setetega.

Matsalu lahe keskosas ja lahesuudme lähedal Väinameres on hulgaliselt meresaari, laide ja rahusid. Väikesi ja madalaid, alles hiljuti merest kerkinud saari katab rohuvaip, siin-seal on suuri kive, kadaka-, magesõstra- ja kibuvitsapõõsaid. Suurtel saartel (Tauksi, Liia) kasvavad metsatukad.

Kasari jõgi, mis enne süvendamist 25—30 aasta eest suubus Matsalu lahte arvukate deltaharudena, nüüd aga ainult kahe süvendatud kanalina, kannab enesega palju mineraaltoitaineid ja muda, mis väetavad kesklahepoolset roostikku ja satuvad suurvee ajal ka luhtadele.

Mitmel pool Matsalu lahe lähedal esineb puisniite. Pideva heinaniitmise ja puude raiumise tagajärjel on nad tekkinud endise salumetsa asemele. Suuremad neist on Matsalu ja Puise «mets», Kuivematel aladel meenutavad need «metsad» kohati looduslikku parki, niiskemates paikades on suuremate puude vahel palju võsa ja hõredat pilliroogu.

Looduskaitseala ja selle ümbrus on üldiselt tasase pinnamoega. Ainult Puiises ja Metskülas on kõrgemat kallast, kaldast veidi eemal ka mõned kõrgemad, kunagisest merest uhutud servadega kivirohked kühmud.

LOODUS KUTSUB UURIJAJD

Matsalu laht ja selle ümbrus on paelunud loodusteadlaste huvi varemgi. Juba 1803. aastal kogus Matsalu lahe idaosa ümbrusest taimi G. Germann (Tartu ülikoolist). 1870. aastal külastas Matsalu lahte ja Kasari deltat esimese ornitoloogina Tartu ülikooli zooloogiamuuseumi konservator Valerian Russow. Tema avastas siin isegi tolleaegsete linnurohkete aegade jaoks erakordselt liigi- ja arvurikka lindude «eldoraado» (rikkustemaa), mis ajendas Russowit kui ka paljusid teisi linnuteadlasi neid paiku korduvalt külastama. Teiste hulgas on varematel aegadel lähel viibinud ka S. A. Buturlin (1907), kellest sai hiljem üks nõukogude ornitoloogia rajajaid. Aastail 1928—1936 uuris siinset linnustikku E. Kumari, tollal veel üliõpilane, praegu meie vabariigi juhtiv linnuteadlane ja looduskaitse teoreetik. Matsalu lahe veeloomastikku on uurinud professor H. Riikoja.

Uue hoo praeguse looduskaitseala looduse uurimisse tõi nõukogude kord. Lühikursioonidele järgnes vabariigi Teaduste Akadeemia ornitoloogide, botaanikute, hüdrobioloogide ja mitmete teiste teadusharude esindajate pidev välitöö. Muidugi teevad uurimistöid ka looduskaitseala oma teaduslikud töötajad ja tehnikud-vaatlejad.

Matsalu looduse kohta on viimastel aastatel ilmunud teaduslikes kogumikes, ajakirjanduses ja ajalehtedes rohkesti mitmesuguseid sõnumeid ning artikleid, mille kaudu tunnevad Matsalu looduskaitseala eriteadlased ja loodusesõbrad niihästi kodumaal kui ka raja taga.

Looduskaitsealal on igal aastal töötanud üha rohkem uurijaid. Veel kiiremini tõuseb aga matkajate ja

ekskursantide arv. 1959. aastal käis siinsel looduskaitsealal vaid 300 külastajat, 1961. aastal oli neid aga juba üle 1600. Mahuka mootorpaadi saamise, ekskursionijubi töölerakendamise ja loodust tutvustava vaatekogu pideva täiendamisega on ekskursionide vastuvõtu võimalused muutumas veelgi soodsamaks.

LAIAD LUHAD

Kasari suurelt maantee sillalt piki jõge allavoolu vaadates näeme kaugusse ulatuvaid, sügiseti tihedasti heinakuhjadega tikitud luhtasid. Silla lähedal on luht kuivem, siin laiuvad nn. aasniidud. Paar kilomeetrit mere poole muutub luht niiskemaks, päris roostiku lähedal on aga soised heinamaad (Rõude luht, Priidiku «mätas», Saare «nina» jt.). Luhaheinamaid leidub ka lahe põhjakaldal (Rannamõisa, Ähmja, Saardo) ja lõunakaldalgi (Suitsu jõest läände). Kõikjal valitsevad tiheda taimkattega tarnaniidud, kuivematel aladel leidub ka kõrrelisi. Kuhjalavade ümbruses laiutavad suured, kuni 2 m kõrguseks kasvavad kikkaputked. Kohati kasvab üsna ulatuslikke paju-, kuivematel põndakutel* samuti lepapõõsastikke. Luha kuivenemise ja üleujutuste vähenemise tagajärjel kipub ikka rohkem tekkima üksikuid põõsaid.

Kümneid kilomeetreid katvatele luhtadele on iseloomulik suur lindude rohusus. Vaevalt on lumi sulanud, kui siia ilmuvad raba- ja laukhanede mõnekümne- kuni paarisajalinnulised parved. Kevadise

---

* Põndak — väike kõrgem koht luhal.

suurvee ajal peatub luhtadel tuhandeid parte, kellest osa sinikael-, luitsnokk- ja rägaparte asub maa kui-venedes siiasamasse pesitsema, osa aga rändab edasi põhja poole. Ka luiged peatuvad luhal. «Luhasaartel», näiteks «Neidsaaremäel» ja Rannamõisa all peatub aprilli lõpust mai keskpaigani tohutuid läbirändavate tutkaste ehk «riiukukkede» parvi, ühe päeva jooksul kuni poolsada tuhat lindu. Põnevat vaatepilti pakuvad isatutkaste mängud kuivematel paikadel, nagu põnda-kutel ja jõgede kaldavallidel. Kuni kaks-kolmkümmend kireva sulgkraega ehitud «riiukukke» võitlevad paari-kaupa omavahel. Nokk õieli ees, sulgkrae, mis igal linnul on eri värvi, ümber kaela kohevil, tungivad lin-nud teineteisele kallale. Oma nõrgavõitu nokaga ei saa nad vastasele tõsist kahju teha, kuid häda sellele, kes oma noka veidi avali unustab ja vastasel laseb sellest kinni haarata. Öhkuhüppeid, nokahoõpe ja rabelemist ei saada ükski hääl — tutkas on tumm lind. Hetk hil-jem aga seisavad linnud rahulikult teineteise kõrval — ägedast duellist pole jälgegi. See kõik oli vaid mäng... Mõnisada ematutkast ehitab luhtade ja rannaheina-maade rohtu pesad. Tutkas ja teised kurvitsalised, eelkõige aga suurkoovitaja ja mustsaba-vigle, on luh-tade haudelinnustikus tähtsamaid liike. Kurvitsaliste nimekirja täiendavad väike, musta kõhualusega balti-risla ehk mustrind-plütt, temast märksa suurem puna-jalg-tilder ning kõikjal tavalised kiivitaja ja tikutaja. Laululindudest leiame luhal sookiuru, kuivematel pai-kadel põldlöökest ja lambahänilast. Põõsastikud rökka-vad kõrkja-roolindude laulust, siin on neid tihedamalt kui kuskil mujal Eestis. Üksikutel puudel ja suurtel pajupõõsastelgi püüavad pesitseda hallvaresed. Koos roo-loorkulli ja mērikajakaga on need rebase ja kährikkoera kõrval suuremaid linnupesade rüüstajaid ja kiivitajapoegade röövijaid looduskaitsealal. Ühele

Naerukajakate koloonia Kloostri roostikus

puule ülesseatud koskla pesapakus keset Neidsaare luhta pesitses mitu aastat sõtkas, kes Eesti NSV-s on küllaltki haruldane haudelind.

Pärast pesitsemisperioodi, alates juulikuust, jääb luht lindudest tühjaks, kuid hilissügisene kõrgvesi meelitab jälle sinna küttide eest kaitstud ja toidurikas-tele üleujutusaladele tuhandetesse küündivaid pardi-parvi. Ööpimeduse saabudes siirduvad pardid tiibade vuhisedes ümbruse põldudele, isegi 10—12 kilomeetri kaugusele, tehes mõnikord õigeaegselt koristamata jäänud viljapõldudele tunduvat kahju.

Talvel hulguvad luhal väikesed metskitsede karjad, nosides söödapaikades heina. Teised neljajalgsed, nagu halljänesed ja rebased, ei ole küll tüüpilised luhaelanikud, kuid üksikuid neist leidub siingi.

SALAPÄRASED «ROOSTIKUDŽUNGLID»

Kui matkaja, seistes maikuu hommikul Lihula kesk-
aegse piiskopilossi varemetel, laseb pilgul rännata
põhja suunas, avaneb tema silmade ees kauguses
sinava metsaviiruni laugjate nõlvadega org. Vasakul
laiuvad kuni Kirblani ulatuvad luhad, paremal helgib
läbi kerge kevadise vine lahe pind. Nende vahel aga
on kuldkollane massiiv, mida läbivad jõevallide tume-
dad puuderead. Kõikjal roog, roog, roog... Möödub

*Rästas-
roolinnu
pesa
roostikus*

veel nädalat paar ja roo kollakas värvus asendub noore kasvava roo rohelusega.

Roostikud palistavad Matsalu lahe keskosa kõiki kaldaid, nendega on täis kasvanud ka lahe idapoolne osa. Sellised rooväljad on ainulaadsed kogu NSV Liidu loodeosas. Roo- ja kõrkjatihnikud laiuvad siin ligi 2800 ha suurusel maa-alal, mida Kasari jõe kanalid tükeldavad üksikuteks massiivideks.

Veel 30 aastat tagasi olid praegu sügavas roostikus asuvad kohad, nagu Täku «saare» ümbrus, Kloostri ja Penijõe rannikuäärsed laheosad, üksikute roo- ja kõrkjatukkadega vabaveealad. Praegugi nimetatakse neid paiku rahva hulgas «meredeks» («Kloostri meri», «Lihula meri» jne.). Tänu jõekanalite rajamisele on roostiku piir selle aja jooksul ligi 4 km võrra edasi nihkunud, käesoleval sajandil kokku aga 6 km võrra.

Pesalt üleslendav hallhani

Astunud jõekanalid kaldavallilt roostikku — vesi on siin suvel põlvini või kuni vööni ja põhi kannab inimest hästi —, oleme juba mõne sammu järel tihedast, kuni kolme meetri kõrgusest pilliroost varjatud. Veel kümme meetrit ja kaldavalli puud ei paista enam. Nüüd tuleb õige suuna hoidmiseks võtta appi kompass. Talvel mahamurdunud roog takerdub jalgu, kuid varsti on meie ees väike vabaveeloid. Sealte tõuseb lendu punapea-vardi paar, ja otsekui mööda vett joostes kiirustab vastaspoolel jätkuvasse pilliroovälja peitu valgelaubaline, süsimusta sulestikuga vesikana.

Veelõigu ääres kasvavad hundinuiad, mis hoiatavad, et siin on põhi pehmem. Sellise «lõmpsiku» (kohalike kalurite keeles) lähedal peaks leiduma ka Matsalu roostike uhkuse — hallhane pesi. Varsti leiabki kaasas olev looduskaitsetöötaja meetrilaiuse roohunniku, mille keskel lebab roolehtedest ja sulgedest varjatult 5—6 suurt hanemuna. Veidi kaugemalt paiskub äreva kaagutamise lendu pesaomanike paar. Hallhaned pesitsevad Matsalu lähel ammudest aegadest ja neid oli siis, kui siin käis Russow, tuhandeid. Vastasutatud looduskaitsealal leidis 1958. aastal hallhanesid alla 150 paari — ahned munadekorjajad ja lihakütid olid teinud oma töö. Praegu on hanesid juba üle 200 paari. Maikuu jooksul kooruvad rohekaskollased hanepojad. Nüüd võtab hanepere ette enam kui kolmekümne kilomeetri pikkuse retke Väinamerele. Öösi ja ka vaiksematel päevatundidel piki kaldaääri ujudes, muul ajal end kõrkjatuksades varjates jõuavad hanepaarid koos tugevaks sirgunud noortega lahest välja. Ohtuks ujutakse rannaniitudele rohtu sööma, päev aga veedetakse merel — nii on ohutum.

Väga iseloomulik ja harukordselt rikkalik on roostike haudelinnustik. Siinne hallhanede pesapaik on üks

suuremaid Euroopas. Roostikega tihedalt seotud haudelind on roo-loorkull, kes tihti pesitseb koos hallhanega, kuid viimasele kahju ei tekita. Üldse röövlinnud oma pesa lähedal ei murra ja pealegi on hani loorkullile liiga tugev vastane. Tavalised haudelinnud on vesikana (üle 1000 paari), rästas-roolind (200 paari), tuttpütt ja punapeavart (ligi 200 paari). Viimased kaks liiki pesitsevad eriti tihedalt naerukajakate kolooniates, kus nad elavad sõjakate kajakate kaitse all. Rästas-roolind on tuntud omapärase, rookõrte vahele põimitud pesaga ja valju «kärra-kärra-kriit»-lauluga. Öösiti laseb oma «mõirgamist» kuulda hüüp — haigrusuurune pruunikirju sulekuuega tihedate rooväljade elanik. Vaikseil õhtuil kostab hüübi «mõirgamine» kilomeetrite kaugusele.

Kõige arvukamalt on Matsalu roostikes naerukajakaid. Nad pesitsevad siin tuhandepealiste kolooniatena, otsekui teades, et ühenduses peitub jõud. Kajakapesad on ehitatud mahamurdunud roo lademetele ja muudele puhmastele tihedalt üksteise kõrvale. Ainult ööseks vaibub roostiku keskel olevas kajakasunduses kärarikas askeldus. Isegi haudumise ajal on neil maid ja kõrsi jagada: siin juhtub mõni kajakas laskuma võõrale pesale liiga lähedale, seal jälle näpab keegi rookõrre otse teise pesa külje alt. Kõik tülisüüsimused lahendatakse suure lärmi ja rohkete noka-
hoopidega.

Kui roostikku ilmub inimene või kolooniasse tungib kajakamune röövima roo-loorkull, kerkib õhku valge käratsev pilv — ei ole siis kuulda teise inimese mõne meetri kauguselt tavalisel häälel öeldud sõnu. Veel rohkem askeldamist on kajakasunduses pärast pruunitäpiliste poegade koorumist. Nüüd voorivad vanalinnud poegadele toitu tassides põldude ja roostike vahet. On huvitav, et poegade toitmisel ei tee kajakas

vahet omade ja võõraste vahel: antakse sellele, kes kõvemini karjub. Suve keskel leitakse roostikes palju kajakalaipu — igal suvel möllab nn. kajakakatki, mis on naerukajakate arvu viinud kümnelt tuhandelt paarilt (1952. a.) umbes kolme tuhande paari. Viimase paari aasta jooksul on katkupuhangud hakanud vaibuma. Kajakakatku tekitab pisik, mis nakatab ainult noori kajakaid. Teistele lindudele see haigus ei ole levinud.

Roostiku servaaladele, ebakindlatele, iga hetk laine-tuse tagajärjel laguneda ähvardavatele rooviirgudele ehitavad oma pesa väikeste kolooniatena pesitsevad mustviired. Need on kajakalaadilised, must-hallid, kerega võrreldes väga pikkade, kitsaste ja teravate tiibadega, kerge lennuga linnud. Nende arv siin ei ole suur (150—200 paari).

Suvel pakub Matsalu lahe roostik varju kümme-konnale tuhandele sulgivalle isapardile, kes hakkavad kogunema sulgimiseks pärast emapartide hauduma asumist. Algul väikesed salgad moodustavad lõpuks suuri, tuhandetest lindudest koosnevaid parvi.

Alates poegade lennuvõimestumisest ööbivad roostikes kümned tuhanded kuldnokad (Kloostri roostiku ööbimispaigas augustikuul ligi 150 000 lindu!) ja tuhanded suitsupääsukesed. Muidugi ei suuda neid hiigelparvi keegi ühekaupa loendada, kuid ornitoloogi vilunud silm haarab parvest näiteks 100-linnulise osa ja hindab, mitu korda on parv sellest osast suurem. Küll on siis vidinat ja tiivasahinat, saginat ja lärmitsemist, enne kui linnud laskuvad roostikku «unerahule». Kui roostikku laskunud sada tuhat kuldnokka lendu ajada, kostab tiibade mühin üle kilomeetri kaugusele, parv ise varjab kauguses paistva ranna. Paari hektari suurusel ööbimispaigal laskub igale rookõrrele kuldnokk või kakski, kelle raskuse all murdub sügise

jooksul roogu maha mitmel hektaril. Ööbimispaiku kasutatakse kuni lahkumiseni talvituspaikadesse.

Sügis- ja kevadrände ajal peatub roostikus ja selle servaaladel tuhandeid parte.

Talvel valitseb roostikus tagasihoidlik elu. Siin talvitub arvukalt sinitihaseid, soodsatel aastatel küünib nende arv 8000-ni ja enamgi. Sinitihased liiguvad salkadena, pidevalt jälitatuna hallõgijatest ja väikepistrikest.

Massiliselt esineb roostikes pisihiiri. Need on väikseimad hiirlased ja karihiirte kõrval ka väikseimad Eestis esinevad imetajad, kaaludes kõigest 10—13 grammi. Vilvalt ronib pisihiir rohukõrtel, kasutades sealjuures osavasti oma saba. Tema ümaraid pesi, mis on lehtedest ja muust taimmaterjalist meisterlikult kokku põimitud, võib siin leida lausa igal sammul.

Matsalu roostikud on suured ja täis linnuelu saladusi, mida tunnevad vaid vanad kalurid, kes pajatavad kuulajale kord nähtud hiiglaslikust merikotkast või poolteise meetri pikkusest havist, kes neelanud alla terve pardi. Kokri, särgi, nurgusid, havisid ja angerjaid püüdes on kalurid roostikud risti-rästi läbi sõudnud (siin sõutakse või tõugatakse paati pärapingilt üheainsa aeruga). Linnud on kaluritega harjunud: nad ei karda inimest, kes neile kurja ei tee.

JÖEKANALITEL

Paari laia veesoonega läbivad luhti ja roostikke Kasari jõgi ja tema harud. Matsalu looduskaitseala piiridesse jäävate jõgede kogupikkus on ümmarguselt 75 kilomeetrit. Süvendamisel Kasari jõe põhjast ammutatud savi ja muda on kuhjatud kaldavallideks, mis

*Kaldavallid puude ja põõsastega Kasari jõekanal
ääres*

Kasari jõekanal

on kattunud lopsaka taimestikuga — puude, põõsaste ja rohttaimedega. Viimaste hulgas väärrib märkimist soopiimalill. Jõgedes esineb massiliselt penikeelt, mis suveks kasvab veepinnani ja mõnes kohas ummistab jõe täielikult. Mitmel pool (Penijõgi, Rannamõisa jõgi) esineb vesiroosi ja vesikupu suuri kogumikke. Kesksuvel on väga maaliline kääruline Rõude jõgi, mille äärne kaldavõsa ulatub kahelt poolt üle kitsa jõe kokku.

Kaldavallide puistut asustab liigirikas linnustik. Siin pesitseb arvukalt kaitseala mitmeid «muusikamehi». Nii rõõmustab iga loodusesõpra karmiinleevikese vilistav fraas «vidju-viiju»; paneb kuulatama kõrkja-roolinu vaheldusrikas, küll mitte melodiline, kuid vali laul. Rohkesti esineb siin metsvinte, mitmeid rästaid,

salulehelinde jt. Paadi ees lendab kaldalt üles vihitaja ja jõevallide rooga läbikasvanud põõsastikku pesapaigana kasutatav sinikael-part. Huvitava faktina tuleb nimetada linnu pesitsemist enam kui 4 meetri kõrgusel lepa otsas olevas vanas varesepesas.

Kogu looduskaitseala jõgede süsteemis on levinud saarmas, hinnalise kasuka kandja ja suur kalaröövel. See poolveelise eluviisiga imetaja esineb kõikjal (välja arvatud saared) jõgede ääres, kus leidub kalu. Saarmas on väga ettevaatlik loom; teda tegutsemas näha nõuab vaatlejalt kogemusi ja suurt kannatlikkust.

Jõevallidel on leidnud eluaseme mitmed pisiimetajaliigid; siin on avastatud ka haruldusi, nagu väikekarihiirt ja vesimutti.

Väga haruldase linnuna pesitseb sel alal kukkurtihane. Siinsed pesad on Eesti NSV-s ainukesed seni

*Kukkurtihase
pesa*

teadaolevad. Esimesed avastati 1960. aastal, 1961. aastal leiti juba 5 pesa. Kukkurtihane ehitab oma kotilaadse, allapoole suunduva lennutoruga pesa lepa- või pajuksa külge. Pesa on täiuslik kunstitoode. Seda alati õõtsuvat «ehitist» võib võrrelda hälliga, millest ükski vaenlane tihasepoega kergesti kätte ei saa.

KESKLAHE LAIUD

Laiud jagavad Matsalu kesklahe lääne poole jäävaks välislaheks ja idapoolseks kesklaheks. Lahe põhjaranniku lähedal on Haeska rahud; lõunaranniku juurde hoiduvad Salarahu ja Kolmenasva, viimasest lääne pool on Ummikarahu. Need kesklahe laiud on nagu vahelülid mandri ja Väinamere saarte vahel.

Laiud on madalad, tõusuvee ajal suures osas üle ujutatud. Taimestik on siin lopsakas ja pakub häid varjevõimalusi lindudele; laide ümbritseb tihe roostikuriba. Kesklahe laide kasutatakse heinamaana, talvel lõigatakse roogu. Haeska rahude ümbruses leidub tervismuda.

Haeska rahude roostikus pesitseb mitukümmend paari hallhanesid, roo-loorkull, Eesti NSV-s alles viimastel aastakümnetel arvukalt levima hakanud tiigiroolind, sinikael-part ja hulk teisi linde.

Kesklahe laidude arvukamad haudelinnud on kiivitaja, kala-kajakas, tuttvart, luitsnokk-part, sinikael-part, tiirud jt.

Kuigi laidude pindala on väike, elab siin palju linde. Nii näiteks pesitses 1961. aastal Haeska rahudel (umbes 56 ha) ligi 300 linnupaari. Lindude asustustihedus on rahudel 2—3 korda suurem kui samalilmelistel rannaniitudel. Siia koondub rännetel rohkesti

Soopardi pesa munadega

kõige mitmekesisemaid linde. Kevadel leiavad laidude madalaveelistelt rannikualadelt toitu tuhanded luigid ja pardid; siin peatuvad paljud läbirändavad kurvitsalised, nagu värbrisola, veetallaja, kiivitaja jt. 1960. aastal kohati siin haruldast naaskelnokka.

Kesklahe avavesi ja rannikuosad on igal kevadel tuhandete läbirändavate partide armastatud peatuspaigaks. Aprillis ja mai algul leidub siin tuhandeid tatta ja merivarte, hulgaliselt sõtkaid, üleujutatud rannikuosades peatuvad kümned tuhanded ujupardid (soopart, piilpart, sinikael-part jt.).

Märtsi lõpul, mil lahe jääkattes tekivad üksikud

vabaveelised «silmad», ilmuvad nendele esimesed luiged. Viimaste arv suureneb järjest ja aprillikuu keskel võime jääst vabanenud madalaveelistel rannaäärtes näha tuhandeid luiki. Kohati on neid nii tihedalt, et nad sõna otseses mõttes katavad valge vaibana vee pinda. Päeval hangivad luiged toitu, uuristades madalates kohtades lahe põhja tuhandeid lehtreid, mis küünivad läbimõõdus kuni kolmveerand meetrini ja on ligi pool meetrit sügavad. Öösiti luiged kluugutavad: kord tasa, siis jälle valjusti. See luigekontsert kostab mitmete kilomeetrite kaugusele. Korraga võib lahel viibida 10 000—12 000 laulu- ja väikeluike, ühel 1957. aasta aprillikuu päeval loendati neid aga 40 000. Kevade jooksul kasutab Matsalu lahte puhkamiseks ja toitumiseks keskmiselt sada tuhat luike. Elavatel rändepäevadel meenutab kesklaht aerodroomi — sinna laskub pidevalt lõuna poolt tulevaid luikede salku, samal ajal võtavad pika hoojooksu abil tuule tiibade alla juba väljapuhanud linnud ja suunduvad tundrates asuvate pesapaikade poole.

Sügisel saabuvad läbirändavad pardid lahele augusti lõpul. Kõrgpunkti saavutab rändpartide arv septembri teisel poolel ja oktoobri algul. Siin peatuvate partide, peamiselt piilpartide, sinikael-partide, sõtkaste ja vartide arv ületab mõnikord 10 000; eriti palju on neid Rannamõisa all ja Haeska rahude ümbruses. Luiki aga on hoopis vähem kui kevadel, mitte üle paari tuhande.

VÄINAMERE «ARHIPELAAG»

Üle neljakümne saare ja lai Matsalu lahe suudme lähedal on arvatud looduskaitseala piiridesse. Suurim neist on Tauksi (275 ha), väikseim Valgerahu —

Kivikülv Papilail

merest vaevu väljaulatuv taimestikuta, mõnekümne ruutmeetri suurune üksikute kruusaklibude ja rändrahnude seljandik. Paaril suuremal saarel (Tauksi, Liia) kasvab metsatukki, osal saartest levib kadaka-, kibuvitsa- ja magesõstrapõõsastik. Mõnel laiul kasvab ka üksikuid suuremaid puid. Rändrahne, mille hulgas on mõnigi hiigelkivi, leidub kõigil meresaartel külluses, kohati otse lademetena (Papilaid, Sipelgarahu jt.). Ja jää toob igal kevadel randa üha uusi kivipanku.

Erilise ilme aga annavad sellele «arhipelaagile» linnud. Rändeaegadel künnete tuhandetena puhkamas-toitumas, jääb neist suur hulk looduskaitsealustele saartele ja rahnudele pesitsema. Nelja kaitseaasta jooksul on lindude arv tõusnud üle nelja tuhande.

Kõige arvukamad, ühtlasi ka silmapaistvamad asukad on kajakad ja tiirud. Massiliselt pesitsevad valged kala- ja pruunipealised naerukajakad (kumbagi üle 1000 paari) ning rand- ja jõgitiirud (kokku üle 500

pesa). Haruldased on korallpunase noka ja musta «pigimütsiga» röövtiirud. Kohati leidub kajaka- ja tiirupesi nii tihedasti, et saarel liikudes tuleb olla ettevaatlik. Rikkalikku toitu andev merepõhi ja varjulised pesapaigad saartel lubavad siin erakordselt tihedalt pesitseda ka partlastel, kelle arv on kaitsetingimustes tõusnud poole võrra (praegu kaugelt üle 500 pesa).

Varakevadel ilmuvad saarte ümbrusse väikeste hanede suuruste lindude — hahkade salgad, lagunedes peagi paarideks. Isahaha sulestik on üsna kirev: kere ja kael valged, tiivad mustad, pea külgedel helerohe-line laik. Emahakk on halli-pruuniviiiruline. Hakk ehk lani (hiiu kalurite keeles) on kuulus udusulgede («ebemete») poolest, millega hauduv emalind oma pesa vooderdab. Sulgi nopib ta rinnalt, et kehasoojus munadele paremini ligi pääseks; ka kaitsevad udu-suled, mida vanalind pesalt lahkudes nokaga serva-delt keskele tõmbab, mune kutsumata külalise pilgu eest. Hahasuled on väga soojapidavad, nendega voo-derdatakse telke, magamiskotte, riietusesemeid jms. Looduskaitsealustel saartel leidis 1961. aastal ligi 150

Hauduv emahakk Papilaiul

Haha pesa Väinamere laiul

hahapesa (1958. aastal ainult 80 ümber). Samuti on saartel üle 100 tutvardipesa ja sadakond tõmmuvaerapesa. Jää- ja rohukosklaid pesitseb kumbagi 25—40 paari, nende arv tõuseb aga pidevalt. Ka uju-pardid pesitsevad saartel, peamiselt seal, kus ümber-ringi kasvab pilliroogu ja kõrkjaid. Luitsnokk-, sini-kael-, räga- ja soopart hauduvad oma pojad välja paljudel laidudel.

Kurvitsalistest (kokku ligi 600 paari) on arvukamad küll punajalg-tilder ja kiivitaja, kuid saarte randadele annavad õige merelaiu ilme just kivirullijad ja meriskid. Ka liivatüllid on siin arvukad. Suuremate saarte heinamaadel pesitseb samuti tutkaid, mustsaba-viglesid ja suurkoovitajaid. Kivirullija on võrdselt haha ja tõmmuvaeraga iseloomulikumaid mandrist eraldatud meresaarte linde. Oma nime on kivirullija

kahekordselt ära teeninud: esiteks meenutab tema hääliitsus «krik-rik-rik» kahe kivi hõõrumist vastamisi, teiseks on tal tavaks toiduotsimisel pöörata ümber rannal lebavaid kivikesi, et leida nende alt lainetest kaldale uhutud ja peitu pugunud kirpvähikesi ning muud söödavat.

Saartel elab ka neljajalgseid loomi. Talvel läheb üle jää mõnele saarele rebane, teisele kährikkoer, vahel eksib suuremale saarele metskits ja jäneski. Kevadine jäälagunemine lõhub nende järel sillad. Muidugi on rebaseid ja kährikkoerad tihedalt pesitsevatele lindudele nuhtluseks, mistõttu looduskaitsetöötajad püüavad neid kõigi vahenditega hävitada. Teistlaadi tülikad on mügrid ehk vesirotid, kes mõnel aastal söövad saared taimedest sõna otseses mõttes paljaks ja uuristavad maapinna toll-tollilt läbi. Otsest kahju nad lindudele ei tee, kaudset aga küll: 1959. aasta sügisel hävitasid mügrid Kakrarahudel kogu taimestiku ja järgmisel aastal ei loonud naerukajakad enam sinna oma kolooniat.

Väinamere saarestik on kujunemas liigi- ja arvurikkaks linnuriigiks, mis võiks olla vääriline partner kuulsatele Vaika linnusaartele. Lindude arvu suurendamine on suhteliselt lihtne: täielik kaitse ja veidi inimtööd pesitsemistingimuste parandamiseks. Looduskaitseala töötajad püüavadki selle poole, et tulevikus pesitseks neil saartel tuhandeid hahku ja teisi partlasi, et linnukolooniates oleks pesa pesas kinni.

PUISNIITUDEL

Matsalu lahelt vaadates paistavad igast küljest metsatukad. Ent päris tihedat metsa pole siin kuskil, on vaid hõredad puisniidud.

Looduskaitseala puisniidud on elupaigaks paljudele imetajatele ja lindudele. Matsalu ja Puise metsas elutseb metskitsi, kelle arv kaitsetingimustes pidevalt suureneb (1958. aastal oli Puišes kuni 20, 1961. aastal aga üle 50 kitse). Matsalu metsas esineb aasta ringi ka kümnekond põtra. Halljānes metsaservadel, valgejānes sūgavamal metsas, rebane, metsnugis, orav, hulk hiirlaste liike, nirk ja kārþ — kōik nad elustavad siinseid puisniite.

Kevadhommikutel kaigub mets tetrede kudrutamisest. Kōikjalt kuulduþ rāstaste laulu. On huvitav, et siin ehitavad paljud laulu-, vainu- ja isegi hallrāstad oma pesa heinakūnide rāasta alla ja seinapalkide otstele. Metsalagendike kohal kāib õhtuti metskurvitsate māngulend, emaslinnud ehitavad pesa kuskile pōõsaste vahele. Vanades rāstapesades vōib leida haudumas metstildrit. Pōõsalinnud, metskiurud, must-

Metsnugise jāljerida Matsalu puisniidul

kärbsenäpid, metsvindid, väike- ja salulehelinnud, punarinnad, mitmed rähniliigid ja teised laululinnud leiavad pesa- ja toidupaiga siinsetel puisniitudel.

Kaitseala metsadele annavad ilme sookask ja sanglepp. Nende hulgas leidub sageli saari ja tammi, mille seas on nii mõnigi mitmesaja-aastane hiiglane. Kuivematel kruusakünnistel kasvab pärni ja Puise metsas vahtraid. Kõikjal esineb sarapuupõõsaid; kohati silmame metsõunapuud, seda looduskaitse all olevat puuliiki. Sarapuu, tamm ja õunapuu annavad toitu oravatele ja hiirtele, kes koguvad oma talvistesse «varaaitadesse» kändude alla ja puuõõntesse pähkleid, õunaseemneid ja tammetõrusid. Pihlakad, toomingad, viirpuud, sõstra- ja vaarikapuhmad, puutüvesid mööda väänlevad humalakasvud — kõik need loovad mulje, nagu polekski meri vaevalt kilomeetri kaugusel.

Matsalu lahe idaosa ümbruses leidub suuri võsastikke, enamasti soostunud pinnasel. Pajud, kuivemates kohtades lepad ja sarapuud, kasvavad lausa läbi-pääsmatute tihnikutena. Kruusastel põndakutel lisanduvad neile metsõunapuud ja torkivate okstega kukerpuupõõsad. Sellised võsastikud on elupaigaks paljudele lindudele ja sinihallidele valgejänestele, kes on levinud vaid meie läänerannikul.

KALADEST JA KALAPÜÜGIST, ROOST JA HEINAST

Matsalu laht ja Kasari alamjooks on oma kalahõlme poolest tuntud niihästi kaluritele kui kalasportlastele. Siinsetes taimestiku- ja toidurikastes vetes elutseb üle 20 kalaliigi.

Kevadisel kudemisajal saabub lahte massiliselt meritinti, keda siis hulgaliselt ka püütakse. Rohkesti esineb siin ka haugi, särge ja nurgu (kohaliku nimega «latikas»). Vääriskaladest püütakse lahes vimma, siiga ja angerjat, kelle saak aastakümneid tagasi oli hea, viimasel ajal on aga vähenenud.

Matsalu lahe siseosa laialdastes roostikes (umbes 30 km²) elavad linask, koger, vingerjas jt. kalad. Jõgedes on palju viidikaid, vähesel määral ka jõesilme. Talvel tuleb jaanuari keskpaigani lahest ja ka kauge-malt Kasari jõkke kudema hulgaliselt lutsu.

Matsalu lahe vete harulduseks on karpkala. 1960. aasta juulis püüti siit üks üle 50 sm pikkune ja rohkem kui 2,5 kg raskune isaskala. 1961. aastal nähti roostikus kahte umbes 30 sm pikkust karpkala.

1961. aastal rikastati Matsalu lahe kalafaunat kahe uue liigiga. Septembris toodi Maardu järvest Kasari jõe kanalitesse 650 mitmesuguses suuruses ja vanuses hõbekokre, oktoobri algul lasti Puises vette 6000 Põlula kalamajandist pärinevat vikerforelli.

Kalapüügi kõrghooaeg Matsalu lahel on kevadel. Lahe välisosas kasutatakse püünistena vitsmõrdu. roostikus aga väikesi ääremõrdu. Kasari jõe kanalitel ja Matsalu lahel on laialdaselt arenenud sportlik kalapüük. Kõrvuti kaasaegsete paatidega võib jõekanalitel mõnikord näha kohapeal varem kasutusel olnud haavatüvest («haavast») õõnestatud ümarapõhjalisi venesid. Sõutakse paadi pärast ühe aeruga. Õngesportlaste paadikuurid Penijõe ääres moodustavad terve «alevi».

Matsalu roostikud on andnud aastasadade kestel katusekatet kõigile küladele Koloverest Koongani ja Puisest-Saastnast Vigalani. Alles pärast Teist maailmasõda on uued katusematerjalid, eriti eterniit, hakanud rookatusid endise Läänemaa külapildist välja

tõrjuma. Kuid veel praegugi peavad väga paljud kolhoosnikud lugu heast katusepilliroost (see peab olema peen ja veidi üle poolteise meetri kõrgel), sest rookatus «kestab» oma 50—60 aastat, sageli kauemgi. Nüüd on aga pilliroog leidnud uue kasutusviisi: temast tehakse Lihulas roliitplaate, mis on ehitustel hinnatav isolatsiooni- ja seinamaterjal. 1959. aastal toodeti roliitplaate ligi 31 000 m² ja 1960. aastal 33 000 m². Kui halvad jääolud ei takista roolõikust, võib Matsalu lähel varuda materjali vähemalt 200 000 m² roliidi jaoks.

Luhaniitudel saavad ümbruskonna kolhoosid rikkalikku heinasaaki. Ždanovi-nimelise ja «Uus-Kasari» kolhoosi suurte lüpsikarjade toodang põhineb peamiselt luhaheinal, kusjuures piimatoodang pole sugugi väike — 2800—3260 kg lehma kohta aastas.

MIDA TEEVAD MATSALUS BINOKLITEGA MEHED?

Niipea kui kevadel tekivad Matsalu lähel esimesed vabaveealad, kuhu laskuvad suured luigeparved, võib iga päev kohata lähel ka binoklitega mehi. Niikaua, kuni südasuvel hakkab elavam linnuelu taas vaibuma, nähakse neid niihästi kaugetel meresaartel kui ka sise-lahe sügavais rootihnikuis. Need on ornitoloogid Matsalu Riiklikult Looduskaitsealalt ja ENSV Teaduste Akadeemia Zooloogia ja Botaanika Instituudist. Koos oma abilistega, kelleks on tihtilugu koolinoored-naturalistid, uurivad nad siin lindude elu-olu.

Kevaditi jälgitakse looduskaitsealal rändlindude saabumist, sügiseti aga lahkumist. Nende ja muude

looduse arenemist näitavate andmete alusel koostatakse nn. looduse kalender.

Rohkesti tööd ja jõupingutusi nõuab kaitsealal pesitsevate lindude igasuvine loendus. See võimaldab jälgida lindude arvu kõikumist eri aastatel ja linnustikus toimuvaid muutusi ka pikemate perioodide jooksul.

Kuidas siis toimub loendus?

Seal, kus linde pesitseb tihedalt (saartel ja kajakaliste kolooniates), otsitakse üles võimalikult kõik pesad. Pesa juurde püstitatakse numbriga tähis, et järgmisel külastamisel saaks seda pesa teiste hulgast üles leida ja võrrelda pesas toimunud muudatusi (pojad koorunud, pesa rüüstatud vms.). Selline töö on aegaviitev, kuid annab kõige täpsemaid andmeid lindude arvukusest, haudumisaja kestusest ja munade arvust pesas.

Lahe ulatuslikel rannakarjamaadel ja -heinamaadel, ka luhas ja roostikus ei tule lindude loendamine pesade järgi kõne alla — see viis nõuaks tervet loendajate armeed, ka pole võimalik kõikjale juurde pääseda. Niisugustel aladel loendatakse korduvatel marsruutidel (takseerimistel) kõik nähtud või kuulud vanalinnud.

Võrdlemisi täpne lindude arvukuse määramise viis on nn. proovilappide meetod, mille järgi mis tahes elupaigas mõõdetakse välja kindel pindala ja loendatakse siin jällegi kõik pesad. Kaardistatud andmeid võrreldakse samal meetodil saadud materjalidega mõnelt teiselt, kuid niisama suurelt proovilapilt. Sel viisil võib määrata kindlaks, kui tihedasti üks või teine lind erinevates paikades esineb, tema pesa tüübi, munade arvu ja palju muud.

Üks selline proovilapp Matsalus on kaitseala keskuse lähedal asuv 60 ha suurune ala Penijõe

rannakarjamaal. Siin käivad abiks pesi loendamas ka ekskursandid.

Suureks abiks pesade leidmisel on ornitoloogidele olnud väljaõpetatud linnukoer, kelle tundlik nina lubab tal pesade leidmises «võistelda» kas või mitmekümne inimesega.

Igal suvel kaardistatakse kindlatel marsruutidel laululindude paaride asukohad. Seni on see toimunud 9-kilomeetrisel paadisõidul Rõude jõel. Ka sellest tööst on korduvalt osa võtnud kaitseala külastajad. Varahommikune aerutamine piki kitsast, puudega maaliliselt palistatud jõge ja sadade lindude laul on olnud meelde jääv elamus igale niisugusest ekskursioonist osavõtjale.

Alates 1962. aastast uuritakse lindude käitumist. Pesade lähedale püstitatud telkidest jälgitakse linnu iga toimingut, liigutust ja häämitsust. Inimsilmale ja -kõrvale on siinjuures abiks foto- ning filmiaparaadid, samuti magnetofon.

Linnuasurkondade («kollektiivide») elu uurimine nõuab ornitoloogide erilist tähelepanu. Selleks rõngastatakse järjest mitmel aastal mõnel saarel või proovilapil kõik linnupojad ja pesitsevad vanalinnud. Viimaste püüdmiseks pesadelt tuleb muidugi kasutada mitmeid püüniseid (lõkse), mis seatakse tavaliselt pesa peale. Osa linde märgistatakse värviliste rõngastega. Sel juhul saab binokli abil juba eemalt kindlaks määrata numברי, mille moodustab eri värvi rõngaste kombinatsioon. Samadel aladel kaardistatakse ka kõik pesad ja jälgitakse nende edasist saatust. Nii võidakse kindlaks määrata lindude «kollektiivi» liikmete päritolu, vanuselist koostist, asukohatruudust ja teha järeldusi, mis lubavad lähemalt analüüsida lindude leviku ja arvukuse muutumise põhjusti.

Binoklitega mehed teevad kõik selleks, et säilitada ja kaitsta Matsalu linnustikku ja loodust ning jäta-
vad oma tegevusest ka väärtuslikku materjali meie
nõukogude bioloogia varasalve.

LINNUD-MAAILMARÄNDURID

Looduskaitsealal on viie aasta jooksul rõngastatud üle 22 000 linnu. Nendest on jälle leitud peaaegu tuhat. Suur osa taasleitutest on pärit väljastpoolt Ees-
tit; nende abil saame teada meie lindude rändeteid ja talvituspaiku.

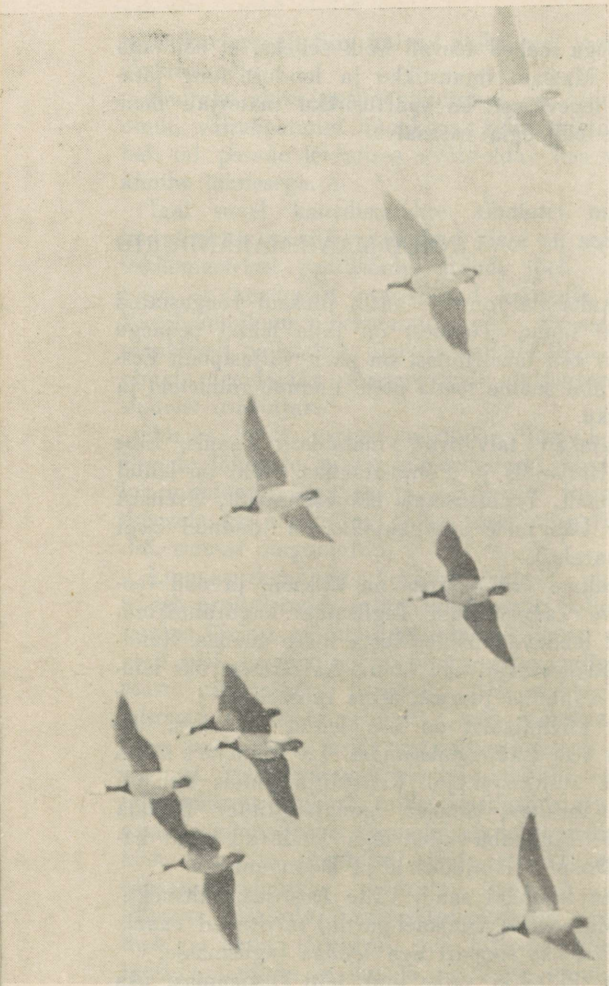
Naerukajakad talvituvad massiliselt Taanis, Elbe suudmes, Hollandis ja Põhja-Itaalias. Neid on leitud ka Inglismaalt, Prantsusmaa läänerannikult, Šveitsist ju mujalt. Üks meie naerukajakas on jõudnud isegi Sitsiilia saarele.

Kalakajakate «rännukirg» on väiksem ja nad vee-
davad talve Taanist kuni Inglismaa kagurannikuni. Röövtiirud lendavad meilt Musta mere suunas. Rand-
ja jõgitiirud lendavad aga Lõuna-Aafrikasse: üks leiu-
teade tuli Kaplinna juurest, teine Libeerias.

Matsalu kiivitajatest on üks leitud Marokos, üks Itaalias ja üks Lääne-Saksamaal. La Manche'i ääres saadi kätte suurkoovitaja. Kivirullija jõudis Atlandi rannikule Gibraltari lähedal, punajalg-tilder Biskaia lahe äärde. Mustsaba-vigled aga lendavad meilt kagusse — Dnepri alamjooksule ja Doonaumaale.

Üks meie hallhani saadi kätte Austrias, luitsnokk-
part aga Marseille's. Sinikael-pardid talvituvad Taanis ja Hollandis, üks soopart aga lendas Inglismaale.

Metsvint, küllaltki väike lind, leiti Hispaanias, üks meie vainurästas — Püreneeде jalamil. Noor rasva-

Valgepõsk-laglede salk rändel

tihane lendas Puisest Gotlandi saarele otse üle Läänemere.

Matsalus on leitud ja püütud mitmeid välismaa rõngastega linde. Hollandist ja Rootsist oleme «saanud» sinikael-parti, Inglismaalt piilpardi ja muusträsta, Soomest naerukajakaid, kuldnoka, röövtiiru jt. Soome linnud on olnud meil läbirändel, teised aga on ise talvitunud maal, mille rõngast nad kannavad. Linde rõngastatakse nende rändeteede, talvituspaikade ja vanuse kindlakstegemiseks. Rõngas on kergest metallist (alumiiniumist), millel leiduvad kirjad näitavad rõngastuskeskust (meil Moskva) ja rõnga järjekorranumbrit. Viimastel aastatel on linnule ümber jala pandavate rõngaste kõrval hakatud kasutama ka tiivamärke. Nendega «varustatakse» eelkõige partlasi.

Hallhanede poegade märgistamine

SISUKORD

Eessõna	3
Matsalu loodus	7
Loodus kutsub uurijaid	9
Laiad luhad	10
Salapärased «roostikudžunglid»	13
Jõekanalitel	18
Kesklahe laiud	22
Väinamere «arhipelaag»	24
Puisniitudel	28
Kaladest ja kalapüügist, roost ja heinast	30
Mida teevad Matsalus binoklitega mehed?	32
Linnud-maaailmarändurid	35
Kuidas ja millal Matsalusse minna?	38

4935

SOOVITATAV KIRJANDUS

Kumari, E.

Matsalu Riiklik Looduskaitseala. 1960. Looduskaitse teatmik, lk. 18—26.

Kumari (Sits), E.

Materjale Matsalu lahe linnustikust. 1937.

Onno, S.

Matsalu lahe ornitoloogilisest uurimisest viimastel aastatel. 1958. Ornitoloogiline kogumik I, lk. 246—255.

Veroman, H.

Muljeid Matsalust ja matkajatest. 1960. «Eesti Loodus», III aastakäik, nr. 1, lk. 28—31.

Ренно, О.

Матсалу, 1960. Природа № 10. стр. 57—62.

5 kop.

Kmr 570

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00541591 6

